UTAS

# 4. ULUSLARARASI TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

## 4nd INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF TURCOLOGY STUDIES

20-22 EKİM 2022 / OCTOBER 20-22, 2022

SÜLEYMAN ÇELEBİ YILI
Vefatının 600. yılı anısına...

# Tam Metin Kitabı
# Full Text Book

20 Ekim 2022 | Van

VAN GÖLÜ ÇEVRESİ TARİHİ ve KÜLTÜREL DEĞERLERİ ARAŞTIRMA UYGULAMA MERKEZİ

yyu.edu.tr/utas

# 4. ULUSLARARASI TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

# 4. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF TURKOLOGY STUDIES

# (UTAS IV)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Van Yüzüncü Yıl University, Van, Türkiye

20-22 Ekim 2022 / October 20-22, 2022

Web sayfası / Web Page: utas.yyu.edu.tr

## SEMPOZYUM BİLGİLERİ / SYMPOSIUM INFORMATION

**e-ISBN: 978-975-7616-917**

Yayın Editörleri / Publishing Editors

Doç. Dr. Ferit YÜCEBAŞ

Özcan TUNÇADAM

Kapak Tasarım / Cover Design

Ümit OĞUR

Web Tasarım / Web Design

Doç. Dr. Tolga ÖNTÜRK

Erişim Tarihi / Date of Access

15.12.2022

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları

Van Yüzüncü Yıl University Press

**Not:** Tam Metin Kitabı'nda yayımlanan bildiri metinlerinden yazarları sorumludur.

# İÇİNDEKİLER

**SEMPOZYUM KÜNYESİ** ..... xi

**DÜZENLEME KURULU** ..... xii

**BİLİM VE DANIŞMA KURULU** ..... xiii

**SUNUŞ** ..... 1

**TAM METİNLER** ..... 2

***THE CONTRIBUTION OF TATAR SCIENTISTS TO THE STUDY OF THE HISTORY OF JUCHI ULUS***
*A. S. Shakiyeva* ..... 3

***TARİHTEN SESLER MECMUASINDA İSMİ GEÇEN VE TARİHE MAL OLMUŞ KARAKTERLER***
*Abdulhamit Deniz* ..... 9

***İHSAN OKTAY ANAR'IN TİAMAT ROMANINA DERİN EKOLOJİK BİR BAKIŞ***
*Abdulkadir Öntürk* ..... 22

***KÜRESÜNNİLERDE DOĞUM GELENEKLERİ: KASIMOĞLU MAHALLESİ ÖRNEĞİ***
*Ahmet Öntürk* ..... 28

***MEDRESETÜ'L-VÂİZÎN'NDE BİR HİTABET HOCASI: MİTHAT CEMAL KUNTAY***
*Ali Sait Yağar* ..... 32

***HİKÂYET-İ ANABACI'NIN BİLİNMEYEN BİR NÜSHASI: RİSÂLE-İ DİL-GÜŞÂ***
*Aslı Aytaç* ..... 40

***ÂGÂH DİVÂNI'NDA KOZMİK UNSURLAR***
*Aylin Şahin* ..... 57

***ESKİ TÜRKÇE METİNLERDE TEDRİ SÖZCÜĞÜNÜN ANLAM VE KULLANIM FARKLILIKLARI***
*Aysel Ahmedova* ..... 71

***BİR MEVLİD NÜSHASI VE NEŞRİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER***
*Ayşe Ulu* ..... 76

***YENİ TÜRK EDEBİYATININ KURULUŞ AŞAMASINDA MİLLİYETÇİLİĞİN İZLERİ: ZAFER HANIM VE AŞK-I VATAN ADLI ROMANI***
*Barış Berhem Acar* ..... 82

***SÜLEYMAN ÇELEBİ LİSÂN-I TÜRKÎ'NİN LEHÇESİNİ BOZDU MU?***
*Bekir Belenkuyu* ..... 92

***BURSALI RAHMİ DİVANI'NDA MİTOLOJİK UNSURLAR***
*Berna Özkaya* ..... 99

***YENİ UYGUR TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNDE -sA EKİNİN FARKLI İŞLEVLERİ***
*Betül Türkcan - İlhan Uçar* ..... 115

***EKOELEŞTİRİ AÇISINDAN VAN EFSANELERİNE BİR BAKIŞ***
*Birol Azar* ..... 125

***NAİM FRASHËRİ AN ALBANIAN POET IN OTTOMAN CONTEXT***
*Brikena Smajli* ..... 133

***CAHİT SITKI TARANCI'NIN FERİDUN FAZIL TÜLBENTÇİ'YE YAZDIĞI MEKTUPLAR IŞIĞINDA 1930'LARIN EDEBİYAT VE KÜLTÜR ORTAMI***
*Büşra Sürgit* ..... **137**

***FRANSIZCA DÜŞÜNÜLÜP TÜRKÇE KALEME ALINMIŞ BİR ESER: BİR SÜRGÜN***
*Can Şahin* ..... **147**

***İRAN'DA SALTANAT DEĞİŞİMİ VE PEHLEVİ HANEDANLIĞININ KURULMASI (31 EKİM 1925)***
*Cavid Qasımov - Oğuzhan İmamoğlu* ..... **164**

***YANSIMA SÖZCÜKLERDE MERKEZ ANLAM***
*Didem Akyıldız Ay* ..... **173**

***ŞEHİR TARİHİ KAPSAMINDA XIX. YÜZYIL ANTAKYA'SINDA ZİRAİ HAYAT***
*Edip Gül* ..... **179**

***II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ ANTAKYA'SINDA CAMİ VAKIFLAR***
*Edip Gül* ..... **183**

***KAZAKÇADA ALINTI AKRABALIK ADLARI***
*Emin Oba - Saurykov Yerbolat Bayuzakovich* ..... **189**

***BİRBİRİMİZİ ANLAYAMAYIZ ROMANINDA MODERN TOPLUM VE KİMLİK BUNALIMI***
*Emine Tuğcu* ..... **195**

***KIPÇAK GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE TERCİH EDİLİP ERBAA VE YÖRESİ AĞIZLARINDA KULLANILAN KELİMELER***
*Ercan Petek* ..... **202**

***MENİÑ QARINDASIM ADLI HİKÂYEYE TEKNİK VE TEMATİK BİR BAKIŞ***
*Esra Yavuz Acar* ..... **218**

***KUR'AN'DA CANSIZ VARLIKLARA YAPILAN HİTAP VE NİDA EDATI***
*Eşref İnan* ..... **229**

***DİLSEL AÇIDAN HUN VE XİONGNU [HSİUNG-NU] KAVİM ADLARI DENKLİĞİ***
*Fatih Şengül* ..... **233**

***GÜMÜŞHANE MASALLARINDA MİT UNSURLARI***
*Fatma Yıldırmış* ..... **238**

***SANAT EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN MANEVİ DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN ETNOTASARIM TEMELİNDE OLUŞTURULMASININ PEDAGOJİK KOŞULLARI***
*G. Alzhanov - A. Bekesheva* ..... **246**

***VAN AĞZINDA KULLANILAN "TINCIĞ-, TISKIR- VE ÖLÜŞGE-" FİİLLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME***
*Gamze Özok* ..... **252**

***HÜSN Ü AŞK MESNEVİSİNDE GASTON BACHELARD'IN PSİKANALİTİK YAKLAŞIMIYLA ATEŞ***
*Gamze Ünsal Topçu* ..... **256**

***DİLİ BİÇİMSİZLEŞTİREN KULLANIMLARIYLA POSTMODERN ŞİİR***
*Gaye Belkız Yeter Şahin* ..... **262**

***NAZİRE GELENEĞİNE GÖRE BOSNALI ÂSIM VE VECDÎ'NİN PEYDÂ REDİFLİ GAZELLERİNİN İNCELENMESİ***
*Gökhan Meydan* ..... ***273***

***TAŞLICALI YAHYA BEY DİVANI'NDA İBADET UNSURLARI***
*Gözde Dede Temizaltın* ..... ***285***

***TÜRK KÜLTÜRÜNDE NİNNİLERİN YERİ VE ÖNEMİ***
*Gulbakram Zhiyembayeva* ..... ***294***

***KARTLİ KRALI XI. DAVİT'İN "YADİĞAR DAUDİ" ADLI ESERİNDE TÜRKÇE İZLER***
*Gül Mükerrem Öztürk* ..... ***305***

***EBUSSUÛD EFENDİ'NİN DU'Â-NÂME'SİNE AİT YENİ BİR NÜSHA ÜZERİNE***
*Gülay Karaman - Hacer Şenkal Mollasalihoğlu* ..... ***312***

***ELMALILI HAMDİ EFENDİ'DE SİNAN PAŞA İZLERİ***
*Günay Tulum* ..... ***322***

***ORTA ASYA'DAN TÜRKİYE UZANAN GELENEKSEL SAHA SPORLARI***
*H. Bayram Temur* ..... ***338***

***MENSÛR İKİ MÜNÂCÂT ÖRNEĞİ: ALİ ŞÎR NEVÂYÎ'NİN MÜNÂCÂTI VE SİNAN PAŞA'NIN TAZARRUNÂMESİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA***
*Hanzade Güzeloğlu* ..... ***346***

***ESKİ UYGURCA SİTĀTAPATRĀDHĀRAṆĪ ÖZELİNDE "KORKU" KAVRAMI***
*Hasan İsi* ..... ***365***

***KUN GÖÇÜ VE BATI AVRASYA'NIN ETNO-SİYASİ YAPISINA ETKİLERİ***
*Haşim Özel* ..... ***396***

***LEYLA HANIM'IN ŞİİRLERİNDEKİ MUHATAPLAR***
*Havana Kaynak* ..... ***406***

***ESKİ TÜRKLERDE AT VE ATIN ÖNEMİ***
*Hilal Kılınç Boz - Elem Ateş* ..... ***415***

***ARİF AY'IN ŞİİRLERİNİN COĞRAFYASI***
*Hünkar Karaca Yalçın* ..... ***424***

***OSMANLI DÖNEMİ ARNAVUTLUK'TA BİR İSLAM ALİMİ: DAUT BORİÇİ (1825-1896)***
*Ilirjana Kaceli (Demirlika) - Arti Omeri* ..... ***443***

***KUTSAL ZAMAN ÇERÇEVESİNDE ÜÇ AYLAR: HİZAN ÖRNEĞİ***
*İlamettin Çetin* ..... ***450***

***İTALYA'DA ALBAN DEVLETİ***
*İlhami Cafersoy* ..... ***465***

***KIRIM TATAR AYDINLARINDAN BEKİR SITKI ÇOBANZADE'NİN HAYATI VE TÜRKOLOJİ ALANINDAKİ FAALİYETLERİ***
*İnci Yelda Dumlupınar* ..... ***475***

***PROFESYONEL BİR YÖNDEN DİL ÖĞRETİMİ SÜRECİNDEKİ METİNLERİN YETERLİLİĞİ***
*Janalık Baltabayeva* ..... ***489***

***ABUBAKIR DIVAYEV İS A COLLECTOR OF TURKIC LITERATURE***
*Koigeldiyeva Zauresh Zhasharalievna* ..... ***495***

***KÜÇÜK İŞLETMELERDE BİLGİ TEKNOLOJİSİ KULLANMANIN ÖZELLİKLERİNİ VE MALİYETLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ DEĞERLENDİRMEK***
*Lala Guliyeva* ..... ***500***

***THE IMPORTANCE OF THE CONCEPT OF THE WORLD PICTURE IN THE HISTORY OF KAZAKH CULTURE***
*Lyazzat Kurmanbaeva - Dina Yeshpanova* ..... ***507***

***THE ROLE OF KEMEL TOKAYEV IN THE HISTORY OF INDEPENDENT KAZAKHİSTAN***
*M. N. Shakıyev* ..... ***521***

***VEFATININ 600. YILI MÜNASEBETİYLE SÜLEYMAN ÇELEBİ'NİN MEVLİD'İNİN SÖZ VARLIĞI VE KAVRAMLARI ÜZERİNE***
*Mehmet Mehdi Ergüzel - Ayşegül Kılıç* ..... ***525***

***ARSUZ AĞZINDA YEMEK VE MUTFAK KÜLTÜRÜNE AİT SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE***
*Meltem Gül* ..... ***538***

***SÜLEYMAN ÇELEBİ'NİN VESÎLETÜ'N-NECÂT ADLI ESERİNDE YAPI BAKIMINDAN EDAT GRUPLARI***
*Meltem Gül* ..... ***547***

***TÜRKÇE SÖZLÜK'TE KÖKENİ YANLIŞ GÖSTERİLEN YABANCI SÖZCÜKLERDEN SEÇMELER (I): JANDARMA***
*Metin Demirci - Âdem Bulut* ..... ***553***

***ESKİ UYGURCA MAYTRISİMİT'TE /+De/ /+DA/ BİÇİMBİRİMLERİNİN OLUŞTURDUKLARI HÂL KATEGORİSİ İŞLEVLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME***
*Muammer Şehitoğlu* ..... ***562***

***İSLÂM'IN ORTA ASYA'DA YAYILMA DÖNEMLERİNDE DİN ÂLİMLERİNİN İKTİSADÎ İLGİLERİ VE TÜRKLERİN İSLÂMLAŞMA SÜRECİNE KATKILARI***
*Muhammet Karaağaç* ..... ***581***

***THE KAZAKHSTANI CONCEPT OF THE NATION AS A CONSEQUENCE OF INSTITUTIONALIZATION OF KAZAKH ETHNICITY***
*Mukhtarbek Shaıkemelev* ..... ***592***

***ADIYAMANLI DÎVAN ŞÂİRLERİ'NDE NA'T***
*Muzaffer Karataş* ..... ***596***

***DEMOCRATIZATION AND GOVERNANCE REFORMS IN TURKEY DURING THE JDP (2002-2015)***
*Namig Mammadov* ..... ***613***

***TOKAT MERKEZ KÖYLERİNDE MEZARLIKLAR ETRAFINDA TEŞEKKÜL EDEN MEMORATLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA***
*Onur Demircan* ..... ***620***

***TATAR YAZAR GALİMCAN İBRAHİMOV'UN İLKBAHAR BAŞI ADLI ESERİNDE EDATLAR***
*Ömer Küçükmehmetoğlu* ..... ***626***

***ÇİÇEKLERİN GAM UNSURU OLARAK KULLANIMI: ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ ÖRNEĞİ***
*Özcan Tunçadam* ..... ***635***

***GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÂŞIK ŞİİRİNDE YAŞNAME GELENEĞİ***
*Özlem Ünalan* ..... **641**

***MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRK AYDININ İSTİBDAD VE SİYASAL PARTİDEN HAREKETLE MEŞRUTİ YÖNETİM ALGISI (1876-1924)***
*Pasha Guluzade* ..... **668**

***DİVAN ŞİİRİNDE KATMANLAR VE TASAVVUF***
*Rabia Derya Özkara* ..... **675**

***TÜRK VE AZERBAYCAN HUKUKUNDA TAŞINMAZ MÜLKİYETİNİN MİRAS YOLUYLA KAZANILMASI***
*Ramil Khalılov* ..... **685**

***MUHARREM TAHSİN'İN "GEL KULAĞINA SÖYLEYEYİM" ADLI ESERİNDEKİ KELİME GRUPLARI***
*Raşit Koç - Shenoll Sabit Sahiti* ..... **700**

***ASPECTS OF ALBANIAN-TURKISH RELATIONS DURING THE YEARS 1928-1932 BASED ON BRITISH ARCHIVAL DOCUMENTS***
*Sali Kadria* ..... **710**

***GENÇLİĞİN ULUSAL BENLİK BİLİNCİNİN OLUŞUMUNUN ETNOPSİKOLOJİK YÖNLERİ***
*Sarybekova Zhanat Tulenovna - Tregubova Victoria Vyacheslavovna* ..... **716**

***"MANAVLAR" VE "MANAV" SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİSİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER***
*Seçkin Uysal* ..... **721**

***'ASIR SONU' OSMANLI EDEBİYATINDA VİCTOR HUGO TESİRİ: SAMİPAŞAZADE SEZAİ ÖRNEĞİ***
*Seda Çetin* ..... **729**

***HUNGARIANS IN KAZAKH LANDS***
*Shynar Bakytzhan* ..... **739**

***ALIKHAN BUKEIKHANOV AND THE MASONIC MOVEMENT***
*Shynar Bakytzhan* ..... **745**

***VESİLETÜ'N- NECAT'TAKİ DİNÎ VE MİTOLOJİK UNSURLARIN YARATILIŞ DESTANI İLE KARŞILAŞTIRILMASI***
*Şahin Bütüner* ..... **751**

***YAŞAR KEMAL'İN RÖPORTAJLARINDA VAN***
*Şener Şükrü Yiğitler* ..... **761**

***İLETİŞİM YOLUYLA İNTİHAR ETKİNLİĞİNİ ÖNLEME YOLLARI***
*T. Boleyev - Sh. T. Turdaliyeva* ..... **771**

***DÎVÂNÜ LUGĀTİ'T-TÜRK'TE AKIŞ FİİLLERİ***
*Tarık Çelik* ..... **781**

***100. YILINDA BÜYÜK İZMİR YANGINI VE NURETTİN PAŞA HAKKINDAKİ İTHAMLAR***
*Tarkan Ergör* ..... **788**

***KÜLTÜREL MİRAS AKTARIMINDA SANAL MÜZELERİN ROLÜ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER***
*Tevhide Aydın* ..... **801**

***SELÇUK BEY'İN ÖLÜMÜ HADİSESİ VE MÂVERÂÜNNEHÎR MÜLAKATI'NIN SELÇUKLU İSTİKLÂL SÜRECİNE TESİRLERİ***
*Vural Öntürk* ..... ***807***

***MODERN PROBLEMS OF ORGANIZATIONAL CULTURE FORMATION IN ADOLESCENT PERIOD***
*Y. K. Serikbayev - M. A. Myrkasymova - E. M.Yessenaliva* ..... ***823***

***DEYİMLERİMİZDE KUŞ VE KUŞ TÜRLERİ***
*Yasemin Dinç* ..... ***829***

***AHMEDÎ'NİN İSKENDERNÂME'SİNDE YER ALAN TEMSİLLERİN SEMBOLİK VE ALEGORİK ANLATIM YÖNÜNDEN İNCELENMESİ***
*Yusuf Vuran* ..... ***837***

***KARŞILAŞTIRMALI TARİHSEL DİLBİLİM VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN İNCİSİ MAHMUD KAŞGARLI***
*Zilola Khudaybergenova* ..... ***849***

## SEMPOZYUM KÜNYESİ
## (SYMPOSIUM INTRODUCTION)

### SEMPOZYUM ADI / NAME OF SYMPOSIUM
4. ULUSLARARASI TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

### SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI
### (HONORARY CHAIR)
Prof. Dr. Hamdullah ŞEVLİ
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörü)

### ONUR KURULU
### (HONORARY COMITTEE)
Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Prof. Dr. İslam JEMENEY

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL

Prof. Dr. Metin AKKUŞ

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Dr. Yılmaz ÖNAY

### DÜZENLEME KURULU BAŞKANI
### (ORGANIZATION COMMITTEE CHAIRMAN)
Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK

### SEMPOZYUM GENEL SEKRETERİ
### (GENERAL SECRETARY OF SYMPOSIUM)
Doç. Dr. Tolga ÖNTÜRK

## DÜZENLEME KURULU
## (ORGANIZATION COMMITTEE)

Prof. Dr. Bekir KOÇLAR

Prof. Dr. Zilola KHUDAYBEGRENOVA

Doç. Dr. Ferit YÜCEBAŞ

Doç. Dr. İrfan POLAT

Doç. Dr. Metin EREN

Doç. Dr. Murat YILMAZ

Doç. Dr. Nazgul ISABAEVA

Doç. Dr. Zeinep ZHUMATAYEVA

Dr. Alsu SHAMSUTOVA

Dr. Ilirjana KACELİ (DEMİRLİKA)

Dr. Karlygash ASHİRKHANOVA

Dr. Namig MAMMADOV

Dr. Öğr. Üyesi Uğur BOZKURT

Dr. Öğr. Üyesi Vural ÖNTÜRK

## SEKRETERYA
## (SECRETARIAT)

Arş. Gör. İbrahim Veli SÖZER

Arş. Gör. İnci Yelda DUMLUPINAR

Öğr. Gör. Derya ŞEVLİ

Özcan TUNÇADAM

Ümit OĞUR

## BİLİM VE DANIŞMA KURULU
## (SCIENTIFIC AND ADVISORY COMMITTEE)

| | |
|---|---|
| Prof. Dr. Abbas Seyidov | (AMEA Azerbaycan) |
| Prof. Dr. Abdullah DUMAN | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Abdulmecit CANATAK | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Abdulselam ARVAS | (Çankırı Karatekin Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Adalet TAHİRZADE | (Bakü Avrasya Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Ahmet BURAN | (Fırat Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Ahmet KARTAL | (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Akif ARSLAN | (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Alaybey KAROĞLU | (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Alfina SIBGATULLİNA | (Adnan Menderes Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Ali DUYMAZ | (Balıkesir Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Ali YAKICI | (Gazi Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA | (Bitlis Eren Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Aytaç YILDIZ | (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Bekir ESKİCİ | (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Beyhan KESİK | (Giresun Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ | (Kırıkkale Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Birsen ÇEKEN | (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Cevdet YILMAZ | (Ondokuz Mayıs Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Cihangir DOĞAN | (Marmara Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Cüneyt KANAT | (Ege Ünivesitesi) |
| Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL | (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN | (Atatürk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU | (Manas Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Erdoğan BOZ | (Osmangazi Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Erkan GÖKSU | (Dokuz Eylül Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Faruk KAYA | (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR | (Hacettepe Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Funda KARA | (Atatürk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER | (29 Mayıs Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Gülhan ATNUR | (Atatürk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Gültekin AKENGİN | (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Hacer TOPRAKTAŞ ÜSTÜNER | (İstanbul Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Hakkı YAZICI | (Afyon Kocatepe Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Halil KOCA | (Atatürk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Hasan Ali ESİR | (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Hayati AKYOL | (Gazi Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Henryk JANKOWSKİ | (Adam Mickiewicz Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR | (Atatürk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. İbrahim ÇEŞMELİ | (İstanbul Üniversitesi) |
| Prof. Dr. İbrahim DİLEK | (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) |
| Prof. Dr. İhsan BULUT | (Akdeniz Üniversitesi) |
| Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK | (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) |
| Prof. Dr. İsmet AKOVA | (İstanbul Üniversitesi) |

| | |
|---|---|
| Prof. Dr. Kadir TEMURÇİN | (Süleyman Demirel Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Kazım HACIMEYLİÇ | (Sarajeva Güzel Sanatlar Akademisi) |
| Prof. Dr. Kenan ARINÇ | (Atatürk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Kübra Aliyeva | (Amea Azerbaycan) |
| Prof. Dr. Mehmet Akif CEYLAN | (Marmara Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Mehmet KARATAŞ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ | (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Mesut DOĞAN | (İstanbul Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Metin AKKUŞ | (Düzce Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN | (Hacettepe Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Mualla UYDU YÜCEL | (İstanbul Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Muharrem KESİK | (İstanbul Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Muhsin MACİT | (Anadolu Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Murat Ali KARAVELİOĞLU | (Iğdır Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Murat KARABULUT | (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN | (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Mustafa TANÇ | (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Nuran TAŞLIGİL | (Marmara Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Okan YEŞİLOT | (Marmara Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Orhan DENİZ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU | (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Osman AKANDERE | (Necmettin Erbakan Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ | (Marmara Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Osman KUNDURACI | (Selçuk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN | (Trakya Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Özer KÜPELİ | (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU | (Hacettepe Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN | (İstanbul Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Paki KÜÇÜKER | (Sakarya Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Paşa KERİMOV | (Millî İlimler Akademisi- Azerbaycan) |
| Prof. Dr. Ramazan KAPLAN | (Ankara Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Ramiz ASGAROV | (Bakü Devlet Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Rubin ZEMON | (Sosyo-Kültürel Antropoloji Enstitüsü-Makedonya) |
| Prof. Dr. Saliha KODAY | (Atatürk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Selahattin BEKKİ | (Kırşehir Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Selami KILIÇ | (Atatürk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Selma BAŞ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Serkan İLDEN | (Kastamonu Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Sevil SARGIN | (Marmara Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Seyit Battal UĞURLU | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Sulaıman KAYIPOV | (Sincan Pedagoji Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Süheyla AKOVA | (İstanbul Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Temirbek MUSAKEEV | (Kırgız Cumhuriyeti Devlet Sanatçısı) |
| Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN | (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Ünal ÖZDEMİR | (Karabük Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Vahit TÜRK | (İstanbul Kültür Üniversitesi) |

| | |
|---|---|
| Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR | (Gazi Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Yavuz BAYRAM | (Ondokuz Mayıs Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Zahanna YUSHA | (Rusya Bilimler Akademisi) |
| Prof. Dr. Zeki KODAY | (Atatürk Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Zeki TAŞTAN | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Zilola KHUDAYBEGRENOVA | (Taşkent Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Ziya AVŞAR | (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi) |
| Prof. Dr. Zoran Matevski | (Center For Intercultural Studies and Research, Director, N. Macedonia) |
| Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Ahmet ÜSTÜNER | (İstanbul Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Ali Akın AKYOL | (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Aydın ZOR | (Akdeniz Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Aynur İbrahimova | (Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi) |
| Doç. Dr. Aynura Çandıbayeva | (Kırgız Devlet Teknik Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Burul Mambetova | (Kırgız Devlet Teknik Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Cavid QASIMOV | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Celal ASLAN | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Cihan ÖZDEMİR | (Bakü Yunus Emre Enstitüsü Müdürü) |
| Doç. Dr. Çağatay AKENGİN | (Gazi Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Ercüment TOPUZ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Erhan ŞEN | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Fethi DEMİR | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. H. Serdar MUTLU | (İnönü Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Habibe ALİYEVA | (Millî Azerbaycan Tarihî Müzesi) |
| Doç. Dr. Hatice COŞKUN | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Jaloliddin Zaynievich MİRZAEV | (Termez State University) |
| Doç. Dr. Kenan BULUT | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. M. Sait ÇALKA | (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER | (Muş Alparslan Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Mehmet PINAR | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Meltem GÜL | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Mustafa KAYA | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Ömer OBUZ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Ömer ZAİMOĞLU | (Akdeniz Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Rahmi TEKİN | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Raşit KOÇ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Recep DEMİR | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Ruhi KONAK | (Kastamonu Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Sevda ERATALAY | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Sevgül TÜRKMENOĞLU | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Şengül DEMİREL | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Tahir KAHHAR | (Özbekistan Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Tahir ZORKUL | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Tarık Ziya ARVAS | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Doç. Dr. Veysi SEVİNÇLİ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi A. Semih BİREL | (Bülent Ecevit Üniversitesi) |

| | |
|---|---|
| Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU | (Artvin Çoruh Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Bahri KUŞ | (Sakarya Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Bora YILMAZ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Burak ARMAĞAN | (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Erkan AYDIN | (Aksaray Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Fuad ALİZADE | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZDİL | (Bitlis Eren Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi İ.M.V. Noyan GÜVEN | (Kastamonu Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEHİTOĞLU | (Muş Alparslan Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi İsa IŞIK | (Muş Alparslan Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi M. Arif ERZEN | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Marlen ADİLOV | (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Mensure KIZIL | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Murat KEKLİK | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Necip Fazıl ŞENARSLAN | (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Nurullah KARTA | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Ömer DEMİRBAĞ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Sait EBİNÇ | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ERATALAY | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Şahin YAVUZER | (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) |
| Dr. Öğr. Üyesi Ümit POLAT | (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi) |
| Dr. Ilirjana KACELİ (DEMİRLİKA) | (Elbasan Üniversitesi/Arnavutluk) |
| Dr. Shawky Hassan Ahmed Abdo SHABAN | (Kahire Üniversitesi-Mısır) |

# TAM METİNLER
# (FULL TEXTS)

# SÜLEYMAN ÇELEBİ LİSÂN-I TÜRKÎ'NİN LEHÇESİNİ BOZDU MU?

Bekir BELENKUYU[70]

**Özet**

Medeniyetlerin yaşadığı kırılmalar pek çok gelenek ve fikrin yeniden sorgulanmasına sebep olur. Türk nazım dilinde asırlarca kullanılan ve kendine has estetik bir zevki bünyesinde barındıran aruz vezni de farklı edebiyat ve fikir akımlarının etkisiyle ciddi eleştirilere hedef olmuştur. Bu bağlamda aruzun Anadolu sahası Türk şiir dilindeki en meşhur ve öncü örneklerinden Vesîletü'n-necât'ın üçüncü beyti Osmanlı düşünce ve siyaset tarihinin önemli ismi Ahmed Cevdet Paşa tarafından tenkit edilmiştir. Vezin gereği yapılan kısa ve uzun okuyuşların Türkçenin lehçesini bozduğunu belirten Cevdet Paşa parmak hesabı da denilen hece vezninden yana olduğunu açıkça ifade eder. Bu görüşleri milli edebiyat ve milli vezin tartışmalarında aruz karşıtlarının elinde bir silah olarak kullanılmıştır. Bu araştırmada öncelikle aruz vezninin hece yapısını dönüştüren temel mantığı ele alındıktan sonra Süleyman Çelebi'nin tasarrufları incelenecektir. Bu hususta ahenge katkı sağlayan kimi uzun okuyuşların ana Türkçedeki asıl yapıyla olan bağlantısı ortaya koyulacaktır. Ardından Cevdet Paşa'nın belirttiği gibi Süleyman Çelebi'nin Türkçenin lehçesini bozup bozmadığı, bozduysa dilin hangi yapısına zarar verdiği üzerinde durulacaktır. Şiir dilinin halk diliyle olan yakınlık ve uzaklığı bağlamında konuyla ilgili yapılan tespitler sıralanacaktır. Bu sayede bugün hâlâ zihinlerde yer eden "Türkçenin yapısı ve aruz çatışması"na farklı bir açıdan cevap aranacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Süleyman Çelebi, Ahmed Cevdet Paşa, Aruz, Hece Vezni

## DID SÜLEYMAN ÇELEBI DISTORT THE DIALECT OF THE LANGUAGE OF TURKISH?

**Abstract**

The ruptures of civilizations cause many traditions and ideas to be questioned again. Prosody meter has been used in Turkish verse for centuries and has created a unique aesthetic pleasure. This meter has been the target of serious criticism under the influence of different literary and intellectual movements. However, the aruz meter has been persistently used by Turkish authors for centuries. In this context, the third couplet of Vesîletü'n-necât, one of the most famous and pioneering examples of prosody in the Anatolian field of Turkish poetry, was criticized by Ahmed Cevdet Pasha, an important figure in the history of Ottoman thought and politics. Cevdet Pasha, who states that short and long readings made in accordance with the meter distort the dialect of Turkish, clearly states that he is in favor of the syllabic meter, which is also called finger calculation. These views were used as a weapon in the hands of opponents of arud in the debates on national literature and national meter. Arud opponents put forward the ideas of Cevdet Pasha as definitive proof. In this research, first of all, the basic logic that transforms the syllable structure of arud meter will be discussed, and then Süleyman Çelebi's savings will be examined. In this regard, the connection of some long readings that contribute to harmony with the main structure in the main Turkish will be revealed. Then, as Cevdet Pasha stated, it will be emphasized whether Süleyman Çelebi corrupted the dialect of Turkish, and if so, which structure of the language he damaged. In the context of the proximity and distance of the language of poetry with the language of the public, the determinations made on the subject will be listed. In this way, an answer will be sought from a different perspective to the "structure of Turkish and the conflict of prosody", which is still in the minds today.

[70] Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bekirbelenkuyu@anadolu.edu.tr

**Keywords:** Süleyman Çelebi, Ahmed Cevdet Pasha, Prosody, Syllabic Meter

**Giriş**

Ahmed Cevdet Paşa *Kısas-ı Enbiyâ* adlı meşhur eserinde Osmanlı Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen Sultan Osman Gazi'nin tercüme-i hâlinden bahsettikten sona onun Türk diline yaptığı katkıdan da söz eder. Bu bağlamda "Manzume-i Sultan Osman" başlığı altında "Gönül kerestesi ile / Bir Yeni şehr ü pazar yap / Zulm eyleme rençberlere / Her ne ister isen var yap." mısralarıyla başlayan Osman Gazi'nin söylediğini iddia ettiği 5 tane dörtlüğü kaydeder. Manzumeden sonra da şu yorumda bulunur:

> "*Elhâsıl belîğâne söylenmiş bir manzume-i bedî'adır. Sultan Osman Şâh hazretleri, kılıcıyla nice memleketler fethettiği gibi bu manzûme ile de lisân-ı Osmânîye bir güzel çığır açmıştır. Vezni, ta'dâd-ı harekâttan ibâret olan "parmak hesabı"dır ki eş'âr-ı Türkiyyenin vezn-i tabiîsidir. Ondan sonra şu'arâ-yı Rûm nazımda evzân-ı Fârisiyyeyi iltizâm ile Türkî lehçesini tağyîr etmiştir.*" (Ahmed Cevdet, 1331: 986).

Cevdet Paşa, hece ölçüsünün yanında, aruzun karşısında takındığı tavrı hemen devamında gelen "İstitrâd" başlığı altında sürdürür: Aruz ilminin kurucusu İmam Halil'in bu sistemi Arap şiirine mahsus olarak ortaya koyduğunu, daha sonra İran şairlerinin bu kurallara uyarak kendi dillerinde Fars aruzunu kullandıklarını ifade eder. Arapça ve Farsçanın uzatma harflerine sahip olduğu için aruz konusunda problem olmadığını fakat Türkçede uzun ünlü bulunmadığından dolayı Türkçe şiirlerin Arap ve Fars vezinlerine tatbik olunamayacağını iddia eder. Cevdet Paşa'ya göre Anadolu şairleri Osmanlı şiirinde Fars vezinlerini kullandığı için kelimenin sonunda olduğu gibi başında da heceleri uzatarak okumaya mecbur olmuşlardır. Osmanlı diline sehl-i mümteni tarzdaki mevlidiyle en güzel şekilde hizmet edenlerden biri olan Süleyman Çelebi'nin eseri parmak hesabına göre on bir'li hece ölçüsüne uyar. Fars aruzuna göre ise *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* veznindedir. Fakat bu durumda vezin gereği bazı hecelerin uzatılması gerekir. Cevdet Paşa bu hususta şu beyti örnek olarak zikr eder:

*Allah adı olsa her işin önü*
*Hergiz ebter olmaya anın sonu*

Bu beyit hece ölçüsüne göre tamdır. Fakat aruz veznine göre "adı" kelimesinin ilk ve ikinci hecesi, "işin" ve "anın" kelimelerinin ilk heceleri, "olmaya" kelimesinin son hecesi uzun okunmak zorundadır. Eleştirilerini bu örnekler üzerinden delillendiren Cevdet Paşa "İstitrâd" başlığından önceki son cümlede ileri sürdüğü iddiasını yineler: "*Bu sûretle lisân-ı Türkî'nin lehçesi bozulur.*" (Ahmed Cevdet, 1331: 987).

**1. Ahmed Cevdet Paşa'nın Hece-Aruz Kıyaslaması ve Bu Kıyasın Etkileri**

Aruza karşı takındığı tavırda Cevdet Paşa'nın bu ritmik sistemi çok daha ileri bir boyutta ele alıp doğrudan dilin telaffuzuna, söyleyiş tarzına etki eden yıkıcı bir unsur şeklindeki kabulü dikkati çeker. Bu bakımdan şiirin kendine has ritmini, ezgisini ortaya koyan aruzdaki ahengi göz ardı etmiştir. Cevdet Paşa'nın burada ileri sürdüğü fikirler ve misaller daha sonraki yıllarda şiddetlenecek hece-aruz münakaşalarında hece taraftarlarının elinde bir silah olarak kullanılacaktır (Köprülü, 1999: 310). Millî edebiyat döneminde aruzun kıyasıya eleştirilmesinde ve hecenin koşulsuz kabullenilişinde Cevdet Paşa'nın fikirleri daima fakat farklı farklı şekillerde karşımıza çıkar.

Cevdet Paşa'dan önce görülen aruz karşıtlığı, geleneğin tükenmişliği ve Batı edebiyatı ürünlerinin etkisiyle anlam odağına kayan şiir anlayışı çerçevesinde izah edilebilir. Cevdet Paşa ile ilk kez aruzun Türkçenin lehçesini bozduğu eleştirisi tartışmaya dâhil olur (Köprülü, 1999: 309). Bundan sonra artarak aruzun milli bir vezin olmadığı, Türkçenin aslî yapısına aykırı olduğu, Türkçenin ve Türk

kültürünün asıl ve biricik şiir ölçüsünün hece vezni olduğu fikirleri büyük oranda teorik bilgiler çerçevesinde kıyasıya dile getirilmiştir. Tartışmaların sonunda hece vezninin zaferi teori boyutunda ilan edilmiştir. Fakat bu zaferin uygulama safhasında istenildiği oranda gerçekleştiğini iddia etmek oldukça güçtür.

**2. Aruz ve Ahenk**

Hece-aruz tartışmalarında Cevdet Paşa ve onun fikirlerini dayanak noktası kabul edenlerin üzerinde durmadığı ahenk meselesi önemli bir yere sahiptir. Ahmed Hâşim'in anlaşılmaktan ziyade duyulmak üzere var olduğuna inandığı şiire ait nitelik, aruzla yazılmış manzumelerde öncelikli bir unsurdur. Çünkü aruzu ısrarla kullanan müellifler şiirin sözle musiki arasında, sözden ziyade musikiye yakın niteliği üzerinde durmuşlardır. Bu bakımdan aruz veznine manzumenin gizli bir şarkısı olması hasebiyle sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır (Ahmet Haşim, 2007: 4-12).

Her ezgiyi, musiki parçasını herkesin beğenmesi mümkün olmadığı gibi aruzun ahengi de her kulağa hoş gelmeyebilir. Nitekim aruzun ötekileştirilmesine sebep olan temel faktör ona muhatap olanların aruz zevkini kaybetmiş olmasıdır. Hecelerin aslında bulunmayan uzun-kısa okuyuşlar bir döneme kadar buna muhatap olanlarca garip karşılanmamıştır. Hatta klasik dönem aruz anlayışına göre bahsi geçen aruz tasarrufları dönemin estetik zevkini meydana getirmiştir. Fakat değişen hayat şartları, Batı edebiyatı mahsullerinin Türk edebiyatında da tatbik edilmesi, edebî anlayışta meydana gelen ve faydacı bir yaklaşımla kendini gösteren köklü değişimler muhatapların aruzla olan bağını koparmıştır.

Yukarıda kısaca belirtildiği gibi Cevdet Paşa'nın aruzla söylenmiş *Vesîletü'n-Necât*'ı eleştirisine karşılık ileri sürdüğü alternatif Osman Gazi'ye atfedilen ve sanat ölçütlerinden oldukça uzak dörtlükleridir. Bu dörtlüklerin tercihinde manaya verilen ehemmiyet dikkati çeker. Ayrıca Türkçeye mahsus hece vezninin kullanılmış olması da bir tercih sebebidir. Bunun dışında Cevdet Paşa iki manzume arasında sanat bakımından hiçbir kıyaslamaya girişmez. Tek bir gerekçe üzerinden ve ön kabulle, içinde imalelerin yoğun olduğu bir *Vesîletü'n-Necât* beytini Türkçe'nin lehçesini bozmakla infaz eder. Hâlbuki *Vesîletü'n-Necât* yazıldığı tarihten bugüne kadar en çok okunan Türkçe metinlerin başında gelir. Süleyman Çelebi'nin mevlidi doğumdan ölüme, sevinçten üzüntüye kadar hemen her türlü vesileyle bilhassa Anadolu coğrafyasında okunan bir metin olmuştur. Bu metni işitenlerin büyük çoğunluğu yukarıda ele alınan beyitteki kelimeleri imaleli hâlleriyle duymuştur. Fakat imale yapılan kelimelerin Anadolu sahası konuşma dilinde uzun hecelerle telaffuz edildiğine rastlamak mümkün değildir.

**3. *Vesîletü'n-Necât*'ta Bazı Kelimelerin Aruz Değeri**

Peki Süleyman Çelebi kaleme aldığı meşhur *Vesîletü'n-Necât*'ında bahsi geçen beyitteki imaleleri dil şuurundan uzak bir tasarruf şeklinde mi ortaya koymuştur? Bu sorunun cevabını bulmak için metnin tamamını göz önünde bulundurmak gerekir.

Cevdet Paşa'nın bahse konu ettiği beytin içinde geçen ve her iki hecesinin de imale yapılarak okunması gereken *adı* kelimesinin metin boyunca nasıl kullanıldığına bakmak mesele hakkında bir fikir verir. *Vesîletü'n-Necât*'ta *adı* kelimesi şu beyitlerde geçer:

Allah ***adın*** zikr idelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula 1[71]
Allah ***adın*** her kim ol evvel ana
Her işi âsân ide Allah ana 2

[71] Alıntı yapılan beyitler Faruk Kadri Timurtaş'ın *Vesîletü'n-Necât* neşrindeki (1990) tam metinden iktibas edilmiştir. Beyitlerin sonunda yazılan sayılar bahsi geçen neşirdeki beyit numaralarını göstermektedir.

| | |
|---|---|
| Allah ***adı*** olsa her işün öni | |
| Hergiz ebter olmaya anun sonı | 3 |
| Her nefesde Allah ***adın*** di müdam | |
| Allah adıyla olur her iş tamâm | 4 |
| Cümle anun dostluğına ***adına*** | |
| Bunca izzet oldı ol ecdadına | 82 |
| Hem hava üzre döşendi bir döşek | |
| ***Adı*** Sündüs döşeyen anı melek | 192 |
| Mu'cizâtı zâhir olu başladı | |
| Cümle dilde söylenür oldı ***adı*** | 274 |
| Tanrınun ***adını*** zâkirdi müdâm | |
| Her ne Hakdan gelse şâkirdi müdâm | 428 |
| İşbu kân-ı şehd ki şîrindür dadı | |
| Bil Vesîletü'n-Necât oldı ***adı*** | 725 |

Dokuz farklı beyitte geçen *ad* kelimesinden 7 tanesinin kök hecesinin imale yapılarak okunduğu görülür. Buna karşılık 274. ve 725. beyitlerdeki *adı* kelimesinde ilk hece imalesiz okunur. Buradan yola çıkarak Süleyman Çelebi'nin *ad* kelimesinin uzun okunuşunu tesadüfen veya şuursuz bir vezin tasarrufu şeklinde yapmadığı anlaşılmaktadır.

Türkçe kök hecelerin uzun okunuşuyla ilgili yapılan çalışmalar aruzun Türk edebiyatındaki seyrini anlama bakımından da faydalı olacaktır. Aruz ve Türkçe çatışması şeklindeki tartışmalarda dillendirilen "Türkçenin aslında uzun hece yoktur!" önermesinin aslında mutlak manada doğru olmadığı görülmektedir. Zira ana Türkçede *ad*, *dağ*, *var* gibi bazı kelimelerin aslında uzun hece barındırdığı (Taş, 2008: 147, 149), bu tarz uzun seslendirmelerin bugün hâlâ Türkçenin bazı lehçelerinde korunduğu (Tokatlı, 2001: 707) yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Türkçe kelimelerin kökünde bulunan bu uzun ünlülere Anadolu sahasında başından beri her ne kadar rastlanmasa da şiir dilinde bir geleneğin devamı olarak kullanılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ana Türkçedeki aslî uzun ünlülerin Anadolu sahası nâzımları tarafından aruzla kaleme aldıkları beyitlerde bilerek veya farkında olmadan geleneğe uyarak kullandıkları müşahede edilmektedir.

Bu noktada *ad* kelimesi çerçevesinde bakıldığı zaman Süleyman Çelebi'nin lisân-ı Türkî'nin lehçesini bozması şöyle dursun Türkçenin aslî kökeninde yer alan bir sesi canlandırdığı, muhafaza ettiği iddia edilebilir. Elbette Süleyman Çelebi'nin *ad* kelimesini daha çok uzun okunacak şekilde kullanması onun şuurlu bir dil hassasiyetine sahip olup olmadığını ortaya koymak için yeterli bir veri değildir. Bununla birlikte yaptığı diğer tasarruflarla da Türk dilinin lehçesini bozduğunu iddia etmek oldukça abartılı ve taraflı bir yaklaşımdır.

Kaldı ki *Vesîletü'n-Necât*'ı asırlardır işiten ve bu metne muhatap olanlar *ad* kelimesini hiçbir zaman *âd* şeklinde uzun heceyle seslendirmeyi tercih etmemiştir. *Ad* kelimesinde olduğu gibi imaleli okunan diğer kelimelerin de halkın dilinde her zamanki konuşma dili özellikleriyle ifade edildiği görülmektedir. Mevlid metni yazılıp okunduğu ilk günden beri metnin içerisindeki aruza uygun telaffuzların Türkçe konuşan halkın dilinde bir bozulmaya sebep olmadığı kolaylıkla görülebilecektir. Çünkü bir lehçenin, dilin "bozulması" o kadar kolay bir hadise değildir. Bozulmanın mahiyetini, neticesini tam olarak ortaya koymadan önce dilin katmanlarından bahsetmek daha doğru olacaktır.

**4. Osmanlı Türkçesinin Katmanları**

*Bir gün hoca yanındaki talebelerinden birini pazara iki okka bakla alması için göndermiş. Molla gitmiş, bakla satıcısına çıkarmayı iyi öğrendiği o boğazsı sesleriyle, "İkki oq-qa baq-lâ ver." demiş. Satıcı mollanın tuhaf söyleyiş şekli karşısında, "Yahu*

*bu nasıl bakla istemek?" deyince molla cevabı vermiş: "Ne yani be adam! İki okka bakla için tecvidimizi mi bozacağız?"*[72]

Bu latife Osmanlı Türkçesinin katmanları konusunun anlaşılması noktasında oldukça zihin açıcıdır. Zira bugünden bakıldığında Osmanlı Türkçesinin bir bütün hâlinde ele alındığı, konuşma diliyle yazı dilinin ve hatta okumuş kesimin konuşma dilinin ayrımı konusuna fazla değinilmediği görülür. Yazı dili denildiği zaman bile nesir dili ve şiir dilinin arasındaki ayrım üzerinde çoğunlukla durulmaz.

Hâlbuki temel malzeme olan dilin karşımıza çıktığı her yerde farklı nitelik ve boyutlarıyla kullanıldığı unutulmamalıdır. Bu farklı mecralarda tercih edilen dil katmanlarının kelime alıntılama, telaffuz vb. hususlarda birbiriyle aynı olmadığına dikkat etmek gerekir.

Türkoloji çalışmalarında hakikaten ufuk açıcı ve yolumuzu aydınlatıcı eserlere imza atan Mertol Tulum yaptığı çeşitli çalışmalarda daima Osmanlı Türkçesinin farklı katmanları çerçevesinde meseleleri ele almaktadır. Pek çok alt başlığı bulunmakla birlikte öncelikle Türkçenin *Edebiyat Dili* ve *Halk Dili* olmak üzere iki ana kolda incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bunlardan ilkinin en üst seviyesinde dildeki yabancı unsurların kendi nitelikleriyle yer aldığı bir *metin okuma dili*nden bahsetmek gerekir. Bu *yazı dili* ihtiva ettiği yabancı unsurlara rağmen oldukça zengin kavram çerçevesine, gelişmiş bir ifade ve ses kabiliyetine sahiptir (Tulum, 2022: 97).

Bu dili kullananlar çarşıda, pazarda, evde, sokakta daha farklı bir seslendirmeye sahip ara bir dil de kullanmıştır. Özellikle büyük şehirlerde çok farklı dinden, kültürden azınlıkların konuşma biçimlerinin de katıldığı oldukça renkli bir *sokak dili* de aynı geniş çerçevenin bir parçasını teşkil eder (Tulum, 2014: 384). Konuşma dilinin içinde de öyle bir katman vardır ki bu dil tabakası Türkçeyi kullanan herkes tarafından "*bilinir ve anlaşılır olmak zorundadır. Toplum içinde, eğitim seviyesi ve yeri ne olursa olsun, herkesin böyle bir dil kullanması hem olağan, hem de gereklidir. Böyle bir dilin kelime kadrosu ile anlatım imkânlarının fazla geniş olmasına ihtiyaç yoktur. Günlük hayatın ilişkileri içinde insanlar arasında esas itibariyle iletişim aracı olarak kullanılan halk dili bu yüzden asıl köküne daha bağlı, dış tesirlere (yabancı kelime akınına) oldukça kapalı, hızlı değişime karşı ise koruyucu ve direnicidir.*" (Tulum, 2022: 99).

Karşımıza çıkan önemsiz istisnalar hariç Türkçenin bütün değişim ve dönüşümlere rağmen sağlam bir yapıya sahip olduğu unutulmamalıdır. Tarihten bugüne kadar gerçekleşen değişimlerde dilin kendine has kuralları koyan, işleten ve uygulayan canlı bir varlık olduğu unutulmamalıdır. Dil, hayat denilen yaşama süreçleriyle sürekli değişir. Hayat ve dilin etkileşimi sürekli ve karşılıklıdır (Tulum, 2014: 386). Bu yüzden dilin kendi bünyesinde, kendine rağmen gerçekleşen değişimler için doğru ve yanlış hükmüne varmaktan ziyade dili anlamaya çalışmak daha doğru bir yaklaşımdır.

**5. Ahmed Cevdet Paşa'nın Süleyman Çelebi Tenkidi Hakkında**

Türk dilinin ve özellikle Osmanlı Türkçesinin katmanlarıyla ilgili yukarıda ele alınan hususlardan sonra Cevdet Paşa'nın tenkidini yeniden değerlendirelim.

Cevdet Paşa eğer sadece Türkçe kelimelerin hecelerinin uzun okumasını eleştirdiyse söylediklerinde haklıdır. Zira söz sanatlarının yer almadığı, ahenge dikkat edilmeyen ve ölçülü olmayan bir konuşmada veya metinde Türkçe kelimelerin uzun hecelerle okunması çok büyük bir hatadır. Böyle bir yanlışın konuşma dilinde ve hatta yazı dilinin bilgilendirici mensur metinlerinde olması ciddi bir

[72] Kendisine çalışmamın konusundan bahsettiğimde meseleye ışık tutan bu latifeyi anlatan Prof. Dr. M. Mahur Tulum'a şükranlarımı arz ediyorum. Bu latife, Türkoloji'nin ulu çınarı Mertol Tulum'un sunduğu bir bildiride "bakla" yerine "kabak" detayıyla karşımıza çıkmaktadır (Tulum, 2014: 382).

tenkit sebebidir. Kelimelerin asıl işlevi anlaşmayı, iletişimi sağlamak olduğu için, anlaşmanın önünde büyük bir engel olacak hece uzatma gibi her türlü tasarruftan mutlaka uzak durmak gerekir.

Fakat Cevdet Paşa sırf kökeni Arap şiirine dayanan aruz vezninin yerine hece ölçüsünü yerleştirmek maksadıyla aruzdaki en belirgin ahenk unsurlarından biri olan imale üzerinden Türkçe kelimelerdeki uzun heceleri tenkit ediyorsa bu hususun üzerinde biraz daha durmak gerekir. Çünkü Süleyman Çelebi'nin mevlidi öncelikle halk diline değil *yazı dili*ne ait bir *metin*dir. Bununla birlikte *Vesîletü'n-Necât* her ne kadar dinî bir muhtevaya sahip olsa da *manzum* ve aynı zamanda *edebî* bir metindir. Bu edebî metin seslerin uzunluğu-kısalığı esasına dayalı *aruz* vezniyle kaleme alınmıştır. Aruz veznini bir ritim ve ahenk sistemi olmaktan çıkarıp kelimelerin aslını bozan eğreti bir alet gibi düşünmek oldukça taraflı bir yaklaşımdır.

Aruz vezninin kullanıldığı manzumelerde kelimelerin farklı ses değerleriyle kullanılması şiir dilinin amaçlarına bakıldığı zaman mazur görülebilir. Çünkü aruz vezniyle ortaya konulan ilk şey ritim ve ahenktir. Aruzla âdeta şiirin gizli şarkısı dillendirilir. Ahenge dayalı bu estetik zevkin hangi boyutta olduğunu anlamak için altı asır boyunca yaşayan Osmanlı şiirine bakmak yeterlidir.

Bu hususları ve aruzun daha pek çok inceliğini, kendisi de aruzla şiirler yazan Ahmed Cevdet Paşa'nın göz ardı etmesi dönemin hâkim düşünceleriyle anlamlı hâle gelmektedir. Çünkü hemen hemen aynı yıllarda Türkçeyle aruzu neredeyse tamamen ve başarıyla barıştıran Mehmed Âkif gibi nazım ustalarının ortaya koydukları bile Cevdet Paşa'nın ileri sürdüğü görüşlerin yeniden sorgulanmasına vesile olmamıştır.

Hâlbuki yukarıda ele alınan dilin katmanlarıyla ilgili hususlar göz önünde bulundurulduğunda yapılan tartışmalara daha aklıselim yaklaşmak mümkündür. Çünkü halkın konuştuğu dili bozmak bir manzumeyle yapılabilecek bir iş değildir. Türk diline halis şiiri kazandırmaya çalışan aruz ve hece vezinleri arasında bir ihtilaf olduğunu vehmetmek oldukça hatalıdır. Kaldı ki aruzla şiir söyleyenlerden hece veznini, hece ile şiir söyleyenlerden aruz veznini tecrübe eden pek çok şairin ortaya koydukları günümüze kadar ulaşmıştır. Hece ve aruz arasında bir ihtilaf gözetmek, bunların birini diğerinin yok edilmesi pahasına öncelemek her şeyden önce Türkçeye zarar vermektir.

**Sonuç**

Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kısas-ı Enbiyâ*'nın sonunda dile getirdiği *Vesîletü'n-Necât*'ın bir beytindeki aruz tasarrufları hakkındaki eleştirisinin, temelde hece-aruz çatışması çerçevesinde değerlendirilebileceği görülmüştür. Daha önce karşımıza çıkmayan "aruzun Türkçenin lehçesini bozduğu" görüşü ilk kez Cevdet Paşa'nın dilinden döküldükten sonra kendisine geniş bir taraftar kitlesi bulmuştur. Cevdet Paşa'nın aruz ve hece vezinleri hakkındaki kıyaslaması dönemin siyasi, sosyal ve kültürel şartlarına bakıldığında o günün şartlarıyla birebir örtüşür. Fakat hece ve aruz hakkındaki fikirlerin dil ve edebiyat bağlamında tarafsız bir şekilde ele alınması gerekir. Aksi takdirde yapılan eleştiriler oldukça sığ bir zeminde ve bağlamından kopuk bir malzemeyle karşımıza çıkmaktadır.

Yahya Kemal'in tabiriyle asırlar boyunca yan yana Fırat ve Dicle gibi akan halk ve divan edebiyatları birbiriyle çatışmadan, birbirinin sınırlarına tecavüz etmeden bugüne kadar gelmiş ve Türk medeniyetinin ortak muhayyilesinde birleşik bir şekilde varlığını sürdürmüştür (Kolcu, 1993: 240). Her ikisi de halkın ortak kültürü olarak dilin içinde yaşamaya devam etmiştir. Yeri gelmiş Divan şairleri heceyi, yeri gelmiş Halk ozanları aruzu tecrübe ederek her iki ölçüyü de benimsediklerini göstermişlerdir.

Bu tartışmaların temeline konumlandırılabilecek Cevdet Paşa'nın Süleyman Çelebi özelindeki aruz eleştirisinde çok da objektif olmadığı bugün için anlaşılabilmektedir. Yukarıda kısaca bahsedilen aruzun ahenk temelli esasları bilindiğinde; dilin halk dili ve yazı dili olmak üzere farklı katmanlardan

meydana geldiği fark edildiğinde Cevdet Paşa'nın eleştirilerine daha sağlıklı bir tavır ve düşünceyle yaklaşmak mümkün olacaktır.

Sonuç olarak bugün aruzun yeniden diriltilmesi iddiası ve ihtimali bulunmamaktadır. Aynı şekilde milli kimlikle ilgili aruzun oluşturacağı bir tehdit de görünmemektedir. Bu yüzden bugünün insanları olarak kendimizi illa ki aruz veya hecenin tarafında görmek zorunda da değiliz. Bununla birlikte geleneğin içinde yer etmiş oldukça verimli bir edebî dönemin eserlerini anlamak için aruzu doğru bir şekilde anlama ve anlatma ihtiyacı daima mevcuttur. Bu yüzden aruzun tatbik edildiği metinlerde yapılan tasarruflara daha korkusuz ve farklı kıstaslarla yaklaşmak gerekiyor. Altı asır boyunca kesintisiz süren aruz edebiyatının daha doğru anlaşılması için ideolojik ve revaçtan düşmüş fikirlerin dışına çıkılması icap ediyor. Bu şekilde eğrisiyle-doğrusuyla, iyisiyle-kötüsüyle medeniyetimizin unsurları daha iyi anlaşılacak ve bugüne daha sağlam ve güvenle aktarılabilecektir.

## KAYNAKLAR

AHMED CEVDET (1331). *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ*, Cilt: 12, İstanbul: Kanaat Matbaası.

AHMET HAŞİM (2007). *Piyale* (Hazırlayan: Dr. Sabahattin Çağın), İstanbul: Çağrı Yayınları.

KOLCU, Hasan (1993). *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KÖPRÜLÜ, Fuad (1999). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1990). *Mevlid (Vesîlet-ün-Necât) Süleyman Çelebi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

TAŞ, Hakan (2008). "Klasik Türk Şiirinde Türkçe Sözcüklerde Med", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (The Journal of Turkish Cultural Studies)*. 19: s.s. 143-156.

TOKATLI, Ümit (2001). "Aruzda ʿBir Buçuk Hece' ve ʿMed' Terimleri Üzerine", *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (12-13 Nisan 2001) Bildiriler*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınları, s.s. 707-710.

TULUM, Mertol (2014). "Osmanlı Türkçesi Üzerine", *Geçmişten Geleceğe Türkçe Elginkan Vakfı 1. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri, 17-19 Nisan 2013*, İstanbul: Kitabevi, s.s. 379-392.

TULUM, Mertol (2022). *Türkçe Ülkesinde Gezinti Orhon Yazıtları - Oğuznameler - Osmanlı Alfabesi - İstanbul Türkçesi*, İstanbul: Ketebe.